

Românii văzuți de maghiari în epoca regimului dualist

Romanians in the eyes of Hungarians in the era of Austro-Hungarian dualism

SORIN MITU*

Abstract. This article analyzes the image of Romanians in the eyes of Hungarians in the era of Austro-Hungarian dualism. Hungarian politicians tried to offer Romanians certain concessions through the Nationalities Law (1868). They believed that in this way they would succeed in turning the Romanians into loyal citizens of the Hungarian homeland. The image of Romanians was built according to this political project, which would fail in 1918.

Keywords: Transylvania, Austro-Hungary, Romanians and Hungarians, imagology, interethnic relation

Între utopia fraternității, naționalismul oficial și mizeria politicii

Revoluția de la 1848 a oferit maghiarilor o lecție ambivalentă în ceea ce-i privește pe români. Pe de o parte, aceștia s-au manifestat ca inamici, o poziționare care va genera o reacție imagologică negativă din partea maghiară. Pe de altă parte, eșecul luptei pentru libertatea Ungariei, pecetluit de strivitoarea forță combinată austro-rusească, a pus pe tapet ideea de sens contrar a colaborării cu românii, ca și cu celelalte popoare oprimate din Europa răsăriteană și danubiană. În iulie 1849, în ceasul al treisprezecelea al revoluției, Kossuth însuși făcuse un prim pas în direcția apropierii de români, la inițiativa lui Nicolae Bălcescu. Iar Avram Iancu, care se va confrunta în scurt timp cu ingratitudea imperială, nu a declinat această ofertă, așa cum te-ai fi putut aștepta din partea unui apropiat al lui Bărnuțiu.

---

* Prof. univ. dr., Universitatea Babeș-Bolyai Cluj-Napoca, e-mail: sorinmitu2@yahoo.com.

Două decenii de acum înainte, foștii revoluționari maghiari și români, anturați de confrății lor italieni, vor fi părtași într-o lungă serie de conspirații nebuloase, planuri utopice și intrigi diplomatice, care conturează un capitol fascinant de istorie încrucișată româno-maghiară. Așteptând să revină în patrie, vor strânge legiuni de voluntari în exil și vor dirija transporturi secrete de armament, vor încerca să atragă de partea cauzei lor guvernele Franței și Marii Britanii și vor servi sub turci în timpul Războiului Crimeei, vor lupta în Italia alături de Garibaldi, iar alții chiar în Războiul de Secesiune, așa cum a fost generalul George Pomuț, fost căpitan în armata revoluționară maghiară. Ironia istoriei făcea ca românii să se regăsească atât în rândurile emigrației românești, alcătuită din tinerii boieri moldo-munteni participanți la revoluție, cât și printre exilații maghiari din jurul lui Kossuth.

Istoricul și diplomatul maghiar Borsi-Kálmán Béla a scris în ultimele decenii o serie de lucrări pe această temă, solid documentate și în același timp pătrunse de entuziasm pentru idealul înțelegerii istorice dintre cele două popoare¹. Pledoaria sa erudită arată că emigranții unguri au încercat în mod insistent să colaboreze cu românii, că a existat o deschidere sinceră în acest sens, de ambele părți, inclusiv disponibilitatea de a realiza compromisurile dificile care permiteau încheierea unei înțelegeri.

Proiectele fabuloase de confederație danubiană, redactate de Bălcescu, Kossuth sau Klapka, în diferite nuanțe și versiuni, aveau în vedere crearea unui conglomerat politic care să îi reunească pe maghiari, români, sârbi și croați, într-un ansamblu locuit de 30 de milioane de oameni, cu o constituție democratică, guvernat prin rotație de la Pesta, București, Zagreb și Belgrad! În acest cadru impresionant, dezvoltarea naționalităților nu avea să mai fie stânjenită de nimic, iar românii și maghiarii nu mai trebuiau să se teamă niciodată de amenințarea rusească sau germană – marile obsesii geopolitice ale vremii, folosite ca argument suprem în orice text care alătura pe aceeași pagină numele celor două popoare. După câteva decenii, fiul fostului prim-ministru Mihail Kogălniceanu (unul dintre actorii cei mai implicați în aceste proiecte) publica volumul *Acte și documente relative la unirea Ungariei cu România și la alianța ungarilor cu românii în contra Austriei în 1859*², al cărui titlu și conținut arătau până unde se mersese în această direcție.

¹ Béla Borsi-Kálmán, *Hungarian Exiles and the Romanian National Movement, 1849–1867*, Columbia University Press, Boulder, 1991; Idem, *Liaisons risquées. Hongrois et Roumains aux XIXe et XXe siècles*, Jelenkor, Pécs, 1999; Idem, *Au berceau de la nation roumaine moderne / Dans le miroir hongrois. Essais pour servir à l'histoire des rapports hungaro-roumains aux XIXe et XXe siècles*, Éditions des archives contemporaines, Paris, 2018.

² Vasile Kogălniceanu, *Acte și documente relative la unirea Ungariei cu România și la alianța ungarilor cu românii în contra Austriei în 1859*, Thoma Basilescu, București, 1895.

Pe de altă parte, în toate aceste discuții negocierile mergeau foarte bine până când nu se ajungea la problema spinoasă a Transilvaniei. Maghiarii insistau ca ea să rămână parte a proiectului național maghiar, cu acordarea de drepturi cât mai largi naționalităților, în timp ce românii pretindeau cel puțin autonomia provinciei. Pornind de la aceste neînțelegeri, istoricii români de mai târziu au preferat să sublinieze caracterul utopic al respectivelor tentative de colaborare și mai ales faptul că maghiarii, în frunte cu Kossuth, nu erau dispuși la concesiile mai substanțiale. Cea mai bună formulă de compromis la care s-a ajuns în câteva cazuri a fost ca discutarea chestiunii Transilvaniei să fie amânată. Alteori, s-a preconizat organizarea unui referendum care să soluționeze aceste aspecte.

Dar câtă bunăvoință și încredere puteau să manifeste maghiarii și românii unii față de ceilalți? Când Buda Sándor, fost deputat român în parlamentul maghiar la 1848 și colaborator apropiat al lui Kossuth, trimis la București să trateze condițiile colaborării cu prințul Cuza, se va simți lezat de comentariile lui Alexandru Papiu Ilarian, care îl considera un renegat, sălăjanul ultragiât va trimite martori pentru duel. Papiu, consilier al domnitorului pe probleme ardelenesti și fiu de preot român executat de revoluționarii maghiari în timpul războiului civil, va refuza să ofere satisfacție oponentului său cu maniere aristocratice ungurești, provocându-l în schimb la o trântă dreaptă, în conformitate cu tradițiile iobagilor români³. Un exemplu de „colaborare româno-maghiară”, ai cărei protagoniști erau de altfel români!

Consolidarea statului român după abdicarea lui Cuza, în 1866, și perfectarea pactului dualist, în 1867, vor pune capăt acestor proiecte, înlocuite de acum înainte cu politici considerate mai „realiste”, chiar dacă, pe termen lung, nici acestea nu se vor dovedi sustenabile, inclusiv în ceea ce privește armonia politică dintre cele două popoare. Era greu de spus dacă ele reprezentau o șansă ratată sau o dovadă suplimentară că disputele dintre români și maghiari nu puteau fi soluționate prin compromis.

Maghiarii din patrie, călăuziți de nobilimea moderat-liberală condusă de Andrásy Gyula și Deák Ferenc, vor considera însă că singura cale pe care Ungaria putea să meargă înainte era împăcarea cu dinastia.

Din punctul de vedere al acestor noi părinți fondatori, după 1867, când proiectul național maghiar părea să fi fost realizat într-o formulă acceptabilă, iar revoluțiile, conspirațiile și excesele fuseseră lăsate în urmă, relațiile dintre guvernul maghiar și cetățenii săi de limbă română ar fi trebuit să intre pe un făgaș acceptabil. Acest lucru venea de altfel în prelungirea conviețuirii seculare dintre unguri și români, în cadrul regatului Ungariei, mai ales că, în opinia istoricilor liberali maghiari, românii nu fuseseră discriminați niciodată pe considerente etnice, ci suferiseră doar tirania feudalismului.

³ Alesandru Papiu Ilarian, *Antologie*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981, pp. 258–260.

Este adevărat că momentul 1848 ridicase un mare semn de întrebare. Naționalitățile „blânde și prietenoase” față de maghiari dovediseră că puteau reprezenta un pericol major pentru patrie, așa după cum avertizaseră ideologii din Epoca Reformelor. Dar lucrurile ajunseseră atât de departe și din cauza cursului imprudent adoptat de Kossuth, precum și datorită disputelor cu dinastia, soluționate acum, în sfârșit, printr-un compromis acceptabil.

Politicienii maghiari moderați învățaseră câte ceva din toate aceste conflicte, iar Viena era interesată și ea ca noua amenajare constituțională a imperiului să fie cât mai stabilă, chiar dacă în afară de croați (singurii care primiseră autonomie), toate naționalitățile din Transleithania fuseseră sacrificate pe altarul antantei austro-maghiare. De altfel, politic vorbind, la acea dată ele erau considerate cantități neglijabile, în comparație cu tot ceea ce reprezenta societatea maghiară și clasa ei conducătoare, la scara întregii monarhii. Din punctul de vedere al artizanilor pactului dualist, pentru ca Ungaria să nu mai aibă probleme în această direcție, era necesar ca înainte de a pleca la drum, în noua formulă constituțională, naționalitățile să primească tot ceea ce era necesar, pentru liniștea și supraviețuirea lor națională, ca și pentru câștigarea loialității acestora. Iar acest lucru era corect inclusiv sub raportul principiilor care trebuiau respectate într-un stat liberal. Legea naționalităților din 1868, ca și autonomia acordată celor două biserici românești (în cazul particular al românilor) erau instrumentele fundamentale prin intermediul cărora Deák Ferenc și Eötvös József, liderii liberalismului moderat și continuatorii tradiției conciliante inaugurate de Széchenyi István, considerau că pot fi atinse aceste obiective.

Dar prevederile generoase ale Legii naționalităților nu vor fi aplicate niciodată în mod integral⁴, deoarece alți lideri politici maghiari, mai ales din generațiile ulterioare, învățaseră cealaltă parte a lecției oferite de ridicarea slavilor, sașilor și românilor la 1848. Sub aspect practic, credeau ei, patria maghiară nu va supraviețui decât dacă la baza ei va sta o singură națiune politică. Dacă naționalitățile ar primi drepturi colective și ar fi considerate entități autonome alcătuitoare de stat, în mod inevitabil ele vor ajunge să manifeste tendințele centrifuge evidențiate în timpul revoluției. Era o logică similară celei împărțite astăzi de către românii cei mai liberali, care cred că dacă Ținutul Secuiesc ar primi autonomie, s-ar ajunge în cele din urmă la un scenariu de tip Kosovo. De ce să nu fie atrași slavii de proiectul *panslavist*, iar românii de *daco-românism*, spectrele de la 1848? Singurul antidot era construirea unei națiuni civice, de factura celei franceze, călăuzită de un singur proiect național. Până la urmă, limba vorbită acasă era un aspect secundar. Declarațiile politicianilor

---

⁴ Cea mai bună analiză a acestor aspecte la Anders E. B. Blomqvist, *Economic Nationalizing in the Ethnic Borderlands of Hungary and Romania. Inclusion, Exclusion and Annihilation in Szatmár/Satu-Mare. 1867–1944*, Stockholm University, Stockholm, 2014, pp. 65–70.

maghiari care spuneau că ei nu pretind ca românii să își abandoneze limba maternă, ci doar să o învețe pe cea a statului, erau de fapt destul de sinceri. Nu limba, respectiv asimilarea vorbitorilor acesteia în masa lingvistică maghiară era ceea ce doreau să obțină aceștia de la români. Ci voința lor politico-națională, loialitatea de cetățeni față de patria maghiară.

Românilor, în schimb (o națiune est-europeană, construită pe baza herderiene, organiciste și etno-lingvistice), le era imposibil să accepte o asemenea poziție, deoarece „națiunea civică” preconizată de maghiari avea și ea, de fapt, o amprentă etno-culturală inconfundabilă. Pe la 1900, după ce abandonaseră ideea autonomiei Transilvaniei, românii spuneau: „patrie ungară”, adică una în care să ne regăsim ca o comunitate alcătuitoare de stat: da!; „patrie maghiară”, în care asimilarea culturală și pierderea sufletului național sunt deghizate în spatele conceptului de cetățenie: nu⁵!

Sub raport principal, poziționarea politicianilor maghiari care mizau totul pe conceptul de „națiune politică maghiară” era socotită de aceștia perfect legitimă și acceptabilă. Națiunea politică maghiară satisfăcea criteriile principiilor liberale, deoarece acorda cetățenilor săi egali în drepturi libertate deplină în privința folosirii limbii materne în viața privată, ca și în școlile confesionale și în biserică. Pe lângă aceasta, imprimarea unui caracter maghiar vieții publice, prin toate mijloacele, care vor merge până la maghiarizarea numelor de persoane sau de localități, avea menirea de a asigura unitatea statului și a națiunii, condiția supraviețuirii sale. Iar dacă unii cetățeni maghiari de altă limbă vor dori să adopte cu timpul maghiara chiar și în viața privată, ca limbă a unei culturi superioare, cu atât mai bine!

Așa după cum discursul radical care contesta legitimitatea patriei maghiare va ajunge să se impună ca un narativ hegemonic la nivelul comunității românești, în mod similar, la nivelul mult mai larg al opiniei publice maghiare se va afirma tot varianta cea mai combativă. Șansele de dialog politic maghiaro-român erau subminate din start de aceste poziționări. În plus, maghiarii se simțeau și chiar erau stăpâni pe situație, în absența unui război cum va fi cel început în 1914 și pe care puțini îl credeau posibil în cele patru decenii anterioare. Ei nu mai erau obligați să ofere concesiile naționalităților, așa cum fusese cazul în vara lui 1849, deoarece Viena, marele inamic, nu mai reprezenta acum o amenințare, ci, dimpotrivă, o garanție că lucrurile vor merge înainte. Românilor le era greu și lor să iasă din această capcană, pe care o resimțise însuși Avram Iancu după revoluție, când refuzase decorațiile acordate de Curtea imperială, în condițiile în care loialitatea față de împărat, de la care se aștepta în cele din urmă satisfacerea „gravaminelor” naționale, era un element esențial al crezului lor politic.

⁵ Nicoleta Hegedűs, *Imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania (1867–1918)*, vol. II, Argonaut, Cluj, 2012, pp. 140–145.

În viața politică maghiară, obținerea de concesiile suplimentare din partea Austriei și pericolul reprezentat de naționalități reprezentau cele două teme majore, cu mare încărcătură emoțională, pe baza cărora orice partid de opoziție avea posibilitatea să atace guvernul. Acestea erau subiectele cu ajutorul cărora puteai obține voturile alegătorilor naționaliști, așa după cum la București sprijinirea fraților de peste Carpați reprezenta o temă demagogică similară, folosită cât mai vocal în opoziție și ceva mai în surdină când erai la putere, din motive de credibilitate externă și politică internațională.

Partidele maghiare de guvernământ, pe de altă parte, atunci când erau acuzate că tolerează agitațiile și iredentismul naționalităților, aveau de asemenea toate motivele să fâlfâie cămașa însângerată a naționalismului și chiar a *șovinismului*, așa cum era etichetată în mod curent respectiva atitudine. Deoarece „șovinism” suna totuși prea tare pentru urechile mai liberale, termenul putea fi aruncat în terenul adversarilor politici, pentru a te disocia de atitudinile excesive, dar conținutul lui putea fi asumat fără probleme mai ales atunci când se apropiau alegerile și motoarele propagandistice trebuiau turate la maximum.

Partidul Liberal maghiar, de orientare moderată, aflat la guvernare în cea mai mare parte a perioadei dualiste, era contestat de opoziția moștenitoare a tradițiilor de la 1848, care dorea o distanțare mai mare a Ungariei în raport cu Austria. Pentru a nu fi acuzați de lipsă de combativitate națională, singura opțiune a liberalilor guvernamentali era aceea de a supralicita problema naționalităților, pericolul reprezentat de acestea și necesitatea maghiarizării, ca o diversiune, pentru a abate atenția opiniei publice de la confruntarea cu Viena, dorită de partidul opoziționist al Independenței.

Dar chiar și această atitudine putea să fie doar o manevră tactică și o perdele de fum, deoarece regiunile locuite de naționalități votau mai ales cu guvernele liberale. Acest lucru se întâmpla și pentru că mulți alegători, așa cum erau românii pasiviști, refuzau să voteze. În orice caz, printr-un amestec complex de neparticipare și indiferență politică a naționalităților, de presiuni și rețele clientelare întreținute din direcția guvernului, se ajungea la situația ironică în care circumscripțiile locuite de naționalitățile ce acuzau politica de maghiarizare a Partidului Liberal erau cele mai sigure fiefuri guvernamentale.

În aceste condiții, în mod paradoxal și simetric, opoziția maghiară naționalistă, continuatoare a vechiului program pașoptist al lui Kossuth, va manifesta o atitudine ambiguă, de multe ori mai puțin combativă față de naționalități, mai ales în primele decenii ale regimului dualist. În fond, acestea ar fi trebuit să constituie un aliat politic natural în lupta cu guvernul, iar independentiștii sesizau în mod corect că amplificarea fricțiunilor în raport cu naționalitățile oferea o diversiune utilă pentru guvernanți. Pe deasupra, independentiștii erau situați mai la stânga spectrului politic, în raport cu

dreapta liberală tradițională, și erau mai atașați de principiile democratice și radical-liberale. Ei susțineau, de pildă, extinderea dreptului de vot în direcția categoriilor sociale mai sărace, deși acest lucru atrăgea și o reprezentare politică mult mai largă a naționalităților. Dar independentiștii nu se temeau de acest lucru, moștenind utopiile revoluționarilor radicali de la 1848, cei care credeau că românii se vor alătura bucuroși maghiarilor, în lupta comună pentru libertate. Din rândurile lor se vor ridica puținele voci care susțineau cauza naționalităților, așa cum a fost cea a lui Mocsáry Lajos. Iar un politician român de talia lui George Pop de Băsești va ajunge chiar vicepreședinte al acestui partid (pe care îl părăsea în 1879)⁶, așa după cum ulterior va fi președinte al Partidului Național Român și al Adunării de la Alba Iulia, din 1918! În plus, ca în orice sistem parlamentar, opoziția critica tot ceea ce făcea guvernul, prin urmare și politica lui față de naționalități.

Pe de altă parte, independentiștii împărtășeau și ei modelul națiunii politice maghiare și atașamentul absolut față de caracterul maghiar al statului, așa că nu era foarte limpede, de fapt, ce nu făcea bine guvernul, în politica sa națională.

În aceste condiții, atunci când vor ajunge la guvernare, între anii 1906–1910, în alianță cu forțe mult mai conservatoare, promotoare ale unui naționalism de dreapta, urmașii independentiștilor de altădată se vor remarca și ei printr-o politică lipsită de concesii față de naționalități, ba chiar mai dură decât cea promovată de vechiul Partid Liberal.

Interesant este și faptul că tot din aceste zone ideologice noi și complexe vor adopta numeroși politicieni români din Transilvania și anti-semitismul. Mai ales după 1900, acesta reprezenta o tendință la modă, asociată cu critica establishment-ului și chiar cu accente sociale, dezavuată de liberalii tradiționali sprijiniți de elitele evreiești, predispușe de altfel la integrare și maghiarizare. Ce putea fi mai rău pentru un naționalist român cum era Octavian Goga⁷ (viitor aliat politic al lui Adolf Hitler) decât un asupritor deznaționalizator și opulent, care sfida cu averea lui sărăcia țaranului român și care nu era, de fapt, decât un „jidan ungar”, ascuns sub dolmanul șovinismului maghiar?

Dar până la urmă, tot vechea tendință liberală centristă, „hârșită în rele” și deprinsă cu toate aceste manevre, condusă după 1910 de premierul Tisza István, va fi cea care se va angaja în tratative cu forțele politice românești. Date fiind antecedentele, nu este de mirare că nu s-au înregistrat mari progrese. În orice caz, după cinci decenii de coexistență politică, în care numeroși politicieni liberali obținuseră „mari victorii” electorale în districtele românești,

⁶ Ioan Georgescu, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Ed. Asociației Culturale „Astra”, Oradea, 1935, p. 39.

⁷ Vezi Răzvan Pârâianu, *Octavian Goga. Sacerdote of the Nation. Revisiting the Romanian National Idea*, Argonaut, Cluj, 2018, o monografie excelentă pe acest subiect.

în care se intersectaseră cu liderii români în calitate de pasiviști, activiști, pe băncile tribunalelor, iar mai nou și pe cele ale Parlamentului, cele două părți își cunoșteau foarte bine pozițiile de negociere. Dacă nu izbucnea războiul, oare ar fi avut mai mult succes viitoarele runde de discuții? O interogație care pentru istoricii „filo-români” nu e decât o speculație inutilă (noi știm că lucrurile nu se puteau întâmpla altfel); pentru cei „pro-maghiari”, o alternativă virtuală incitantă (totuși, oare ce-ar fi fost dacă...); în timp ce pentru toți ceilalți nu reprezintă decât o simplă întrebare fără răspuns.

De la moșii sălbatici la iredentiștii daco-români

Imaginea românilor în ochii maghiarilor suferise o serie de modificări în urma revoluției de la 1848, datorate faptului că o parte importantă a românilor, mai ales cei din Transilvania propriu-zisă, luptaseră în tabăra inamicilor cauzei maghiare. În iulie 1848, înainte ca nebunia războiului civil să înceapă, Kossuth însuși mărturisea de la tribuna parlamentului cele mai calde și mai optimiste sentimente față de români:

„Consider de datorita mea să îmi exprim convingerea că, printre popoarele de limbă ne-maghiară din Ungaria, mai ales în sânul rasei românești au prins rădăcini, în situația și în condițiile existente, aceste legături născute din simpatia cea mai sinceră și mai naturală față de maghiari [...] Cred că una dintre greșelile cele mai grave săvârșite de țara noastră este că nu a acordat atâta vreme o atenție suficientă simpatiei naturale pe care poporul vorbitor de maghiară și poporul vorbitor de română o au prin vocație unul față de celălalt, pornind de la starea lor, de la condițiile lor și de la viitorul lor⁸”.

Dar după aceea, dezamăgirea resimțită în urma felului în care s-au purtat „bunii sălbatici” vizați de intențiile generoase ale reformismului maghiar va completa imaginea lor cu o tușă defavorabilă extrem de puternică. De acum înainte, barbaria atribuită românilor la 1848, la fel precum cea din 1784 și asemenea celei pe care românii o asigau ungușilor, se va instala temeinic în dispozitivul imagologic maghiar. „Sălbaticii” nu mai erau buni; erau doar sălbatici. Iar Kossuth va evoca de data aceasta, în focul revoluției, faptele de cruzime revoltătoare ale românilor:

„Trupele românești, furioase, lașe și lipsite de orice sentimente umane, sunt conduse de comandanți militari imperiali. Ele sunt lașe în luptă, dar dacă dau de maghiari neînarmați îi omoară cu grămada, cu o cruzime nemaîntâlnită, în strigăte sălbatică și în hohote de râs [...]. Și un asemenea popor, o asemenea hoardă sălbatică și lașă este numită de către împărat drept credincioșii lui dragi! Și acești oameni, care

⁸ Borsi-Kálmán, *Liaisons risquées*, p. 238.

ii ard și îi taie de vii pe semenii lor, care pironesc pruncii în cuie pe poarta taților lor, aceștia sunt conduși de către generali regali imperiali⁹!”

În frazele conducătorului maghiar, principalii inamici vituperati sunt generalii austrieci, care nu beneficiază nici măcar de scuza „sălbăticiei” care îi caracterizează pe români. Spre deosebire de români, ei sunt civilizați, și totuși patronează aceste masacre, ceea ce amplifică la maximum vinovăția lor. Dar în ceea ce îi privește pe români, aceștia sunt stigmatizați acum cu o duritate care exclude posibilitatea oricărei „explicații” sau circumstanțe atenuante. Cine mai poate îndrăzni să invoce vreo scuză în fața unor crime atât de revoltătoare?

Conflictele violente din timpul revoluției vor fi reiterate și prezentate în același tonuri dramatice, în deceniile care vor urma. *Cartea Neagră*, publicată de baronul Kemény István, în 1876, sau *Răspunsul la Cartea Neagră*, editat de Axente Sever douăzeci de ani mai târziu, sunt doar două exemple ale unui efort masiv de evidențiere a crimelor oribile săvârșite fie de români, fie de unguri¹⁰. În ambele versiuni, „ale lor” sunt mai multe, mai cumplite și total nejustificate. Dar chiar și astăzi Internetul e plin de urme mai vechi sau de postări mai noi care perpetuează amintirea conflictelor de altădată, pentru că acest gen de mărturie se citește și *folosește*, în continuare: atrage like-uri, comentarii și trafic. Nevoia socială de a urî pe cineva în comun, ca să ne simțim după aceea ceva mai bine și să reducem din frustrările contemporane, își găsește o țintă verificată și familiară în sălbăticiei care i-au omorât odinioară pe ai noștri.

Valer Rus este autorul unei lucrări care abordează imaginea românilor la maghiari în perioada de după 1848¹¹, în cele mai mici detalii. Concentrându-se mai ales asupra mărturiilor provenite din Transilvania, istoricul brașovean analizează modul în care revoluția a servit la reprezentarea negativă a românilor. Maghiarii de aici, care au suferit pe propria lor piele consecințele confruntării cu compatrioții ardeleni răsculați, îi vor caracteriza pe aceștia drept răzbunători, violenți, sălbatici, rudimentari, perfizi, bețivi, lipsiți de cultură, hoți și chiar „comuniști”, adică dispuși să atenteze la proprietate și să încalce principiile elementare ale ordinii sociale. Am putea spune că aceste păcate nu fac trimitere la trăsăturile specifice unui anumit popor, ci sunt definitorii pentru orice gloată dezlănțuită, angrenată într-o violență de natură socială. Dar pentru maghiari, din nou, la fel ca la 1784, aceștia erau de fapt românii caracteristici, cei care le traumatizaseră memoria istorică.

⁹ Lajos Kossuth, „Magyarország népeihez”, în *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, I, 1848, nr. 195, p. 769.

¹⁰ István Kemény, „Fekete könyv. Br. Kemény István emlékiratai 1848–49-ben”, în *Történelmi Lapok*, 1876, nr. 48–53; Axente Sever, *Răspuns la „Cartea Neagră”*, A. Mureșanu, Brașov, 1896.

¹¹ Valer Rus, *Imaginea românilor în cultura maghiară transilvăneană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, 2008. Calde mulțumiri autorului, care mi-a pus la dispoziție teza sa în format electronic.

Pe de altă parte, această demonizare a românilor nu anula faptul că respectivii erau totuși cei alături de care maghiarii conviețuiau în Transilvania. Chiar dacă ar fi venit aici mai târziu, acest lucru nu mai conta, deoarece astăzi constituiau un element ce definea profilul Transilvaniei. Din acest motiv, conflictul cu ei este numit adeseori „război civil” sau chiar „război civil interetnic”:

„Valahii au lovit cu ucideri, incendieri și distrugeri. Într-adevăr, sălbatic lucru este războiul; mai groaznic este războiul civil; dar și acesta din urmă este doar lucru pe jumătate în comparație cu un război civil interetnic¹²”.

Războiul civil e cel mai cumplit dintre toate, tocmai pentru că te opune vecinilor tăi. Dușmanii nu sunt niște străini propriu-ziși, așa cum se întâmplă în cazul războaielor clasice, ci aceia cu care ai conviețuit până atunci, meniți să trăiască pe aceleași meleaguri. În aceste condiții, nu este de mirare că în contextul relatărilor încărcate de oroare și dramatism apar totuși și figuri de „români buni” sau cel puțin de români care au săvârșit „fapte bune”. Prin ce se manifestă un român bun? Tocmai prin faptul că îi cruță pe maghiari, că le salvează viețile, distanțându-se astfel de mulțimea violentă a conaționalilor săi. De multe ori aceștia sunt vecini, consăteni sau concitadini, care dau dovadă de omenie nu numai în virtutea unor sentimente și principii universal valabile, ci și pentru că sunt totuși niște apropiați. Uneori, chiar și liderii românilor, în frunte cu însuși Avram Iancu, se diferențiază de masa celor care comit crime datorită sălbăticiei și ignoranței. În contextul relatărilor despre ororile revoluției, asemenea cazuri nu pot fi decât izolate, prin natura lor. Dar chiar și așa, oricât ar fi de rare, ele se constituie într-un fel de scuză la adresa românilor. Da, mai există și români cumsecade, dispuși să îi protejeze pe maghiari.

Alteori, chiar dacă este vorba despre sentimentele umane nutrite de conducătorul românilor, relatarea maghiară pune într-un contrast dramatic moderația românului bun și cruzimea fără de margini a românului malefic, așa cum reiese dintr-o conversație contradictorie pe care ar fi purtat-o Iancu cu unul dintre prefecții săi, preotul Simion Balint. Ea este redată de Kemény István, într-o româno-maghiară care ar fi savuroasă dacă am face abstracție de conținutul ei:

„Iancu: – Mai mult morți să nu fie, sânjele s-a răcit pe inima mé. Balint: – Oh, tu, baligă de vacă, pagubă că s-a dat titulu 'aci că să fii tu mai mare. Iancu: – Akar fi pagubă, akar nu, cu a mé voie mai mulți morți să nu fie. Balint: – Da 'nu știi că pe ce am jurat noi la Blaj, că nici în foalele mumi-sa să nu rămână ungura¹³?”.

¹² *Ibidem*, p. 81.

¹³ *Ibidem*, pp. 72–73. Am redat textul într-o transcriere aproximativă, pentru a transmite într-un mod mai inteligibil atât sensul conversației reproduse, cât și forma în care putea fi exprimată în epocă.

Alt prefect, Axente Sever, care după aproape jumătate de veac punea sub semnul întrebării autenticitatea consemnării, admite totuși cu candoare:

„Și dacă s-ar fi zis acele vorbe între pohare, după o bucurie așa de mare cum au trebuit să aibă popii și conducătorii românilor după ce nimiciră a doua oară oastea lui Hatvani, nu ar fi vreo mare minune¹⁴.”

Ce să mai spunem atunci despre credibilitatea unor asemenea pasaje în ochii cititorilor maghiari? Nu ar fi fost „vreo mare minune” nici ca asemenea lucruri să se fi întâmplat cu adevărat, de ambele părți. În orice caz, imaginea pruncilor uciși în pântecul propriilor mame de către cruzii noștri dușmani poate fi întâlnită frecvent și va rămâne o constantă în repertoriul reciproc de acuzații al celor două popoare. Una dintre reeditările ei mai recente se regăsește în versurile lui Corneliu Vadim Tudor, compuse la sfârșitul regimului comunist: „ați spintecat femei însărcinate”, motiv pentru care le dorește consoartelor acestor călai „să fete pui de viperă, nu prunci.”

Totuși, în cele din urmă, amintirea celor săvârșite de români la 1848 va fi pusă la păstrare în ierbarul cărților ungurești de istorie. Noua Ungarie rezultată din pactul dualist, care relua într-o anumită măsură fostul proiect pașoptist, avea pe de altă parte destule motive pentru a lăsa aceste lucruri în urmă. Până și Kossuth, marele erou al Ungariei, își va pierde cetățenia maghiară în 1889, sub imperiul noilor legi care operau în Transleithania.

Dar imaginea românilor din Ungaria, în strânsă conexiune cu cea a conaționalilor lor de peste munți, va primi acum o nouă etichetă politică, apărută pentru prima oară tot în anii revoluției: *daco-românismul*. Iredentismul, brevetat de italieni mai târziu, spre sfârșitul secolului al XIX-lea, furniza un termen echivalent, așa că în cazul românilor se putea vorbi despre un „iredentism daco-român”. Formula se consolidează pe măsură ce Bucureștiul se transforma în capitala unui stat românesc din ce în ce mai încheșat, iar românii de dincoace de munți formulau revendicări tot mai supărătoare, care puteau fi asociate cu un asemenea vis național. Încă din anii 1840, baronul Wesselényi Miklós avusese viziunea geopolitică a unui bloc românesc în care etnicitatea românească se suprapunea peste conturul geografic al vechii Dacii, iar Mihai Eminescu îi plângea pe românii răspândiți „de la Nistru până la Tisa”, într-unul dintre cele mai populare versuri ale literaturii române.

Dar termenul ideologic de „daco-românism” (la fel ca și cel de „comunism” la 1848) a fost utilizat mereu ca o etichetă peiorativă de către maghiari și respins în același spirit de români, deoarece era construit în contrast cu o constelație de valori politice fundamentale ale vremii și ale locului: respectul față de autoritate și loialitatea față de suveran, legalismul, respingerea revoluției și

¹⁴ *Ibidem*, p. 73.

a revendicărilor bazate pe răsturnarea statu-quo-ului. Maghiarii făcuseră o revoluție, sub Kossuth, dar ea va fi numită de istorici „revoluția legală”; românii din Muntenia îl alungaseră tot atunci pe domnitorul Bibescu, dar cereau mereu protecția sultanului; în timp ce conaționali lor ardeleni se ridicaseră împotriva maghiarilor sub oblăduirea „drăguțului de împărat”, pe care îl vor servi cu credință, inclusiv pe câmpul de onoare și cu elitele lor în frunte, până la sfârșitul primului război mondial! Cum să fie românii „iredentiști” și „daco-români”, în aceste condiții? Era o idee inacceptabilă, pentru cei care afirmau că au respectat întotdeauna ordinea legală.

În schimb, politicienii și gazetarii maghiari foloseau acest termen la modul acuzator. „Daco-românismul” era o etichetă comodă, aruncată cu ușurință, la fel cum sunt aplicate astăzi epitetele de „fascist” sau „neo-marxist”, în disputele ideologice contemporane. Menirea lor principală nu este identificarea corectă a adversarului, ci discreditarea acestuia. Ca urmare, maghiarii îi învinuiau pe români de daco-românism pentru orice manifestare care nu le convenea, în timp ce românii țineau să precizeze de fiecare dată că acuzația era complet nefondată.

Cu timpul însă, pentru maghiari, daco-românismul nu va mai fi doar o etichetă descalificantă, folosită în filipicele parlamentare, ci va prinde un contur mai solid. Dacă românii din Transilvania nu recunosc Constituția și statul maghiar, dacă se consolidează sub aspect economic și cultural, dacă sunt sprijiniți material și moral de frații lor de peste Carpați, în atari circumstanțe, daco-românismul nu este oare un pericol real? Conștientizarea de către elita maghiară a aspirațiilor naționale nutrite de aceștia, ca și popularizarea agitațiilor românești în țările din apusul Europei, așa cum s-a întâmplat după procesul Memorandului (1894), au reprezentat doi factori care au modificat percepția maghiarilor cu privire la români.

Acest proces s-a materializat printr-un efort de explorare și analiză a Celuilalt, întreprins de diverși autori, dintre care s-a remarcat Jancsó Benedek. Încă din secolul al XVIII-lea, în cultura maghiară apăruseră condeieri care au scris lucrări consacrate exclusiv românilor¹⁵ sau raporturilor dintre unguri și români, de obicei simple articole sau broșuri. Dar Jancsó a fost primul reprezentant al unei galerii remarcabile, continuată până astăzi, de intelectuali maghiari bine specializați în problematica românească, autori care nu s-au mărginit să publice un titlu sau două pe acest subiect, ci și-au consacrat uneori întreaga activitate

---

¹⁵ Vezi Bod Péter, *Brevis Valachorum Transylvaniam incolentium Historia*, în Ana Dumitran, Botond Gudor, Nicolae Dănilă, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVIII). Român-magyar felekezethözi kapcsolatok Erdélyben (a XVI. század közepe – a XVIII. század első évtizedei között)*, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia/Gyulafehérvár, 2000.

tematicii respective. *Expertul* maghiar în probleme românești va deveni de acum înainte un personaj caracteristic al istoriei încrucișate a celor două popoare.

Ardelean de origine, Jancsó nu a fost un savant de primă mărime, dar a citit extensiv literatura istorică și presa românească, a făcut călătorii îndelungate de documentare în România și mai ales s-a străduit să înțeleagă din interior ideile și năzuințele celor pe care i-a studiat. A lucrat o vreme ca funcționar guvernamental, pe probleme legate de naționalități, dar numeroasele volume pe care le-a publicat nu au fost doar rodul unor însărcinări oficiale. Dimpotrivă, Jancsó i-a criticat aspru pe politicienii maghiari care abordau chestiunea națională fără să aibă empatia și cunoștințele necesare în domeniu.

Lucrările sale voluminoase abordează mai ales istoria românilor, din Transilvania și din Regat, cu scopul explicit de a înțelege cum au ajuns aceștia la aspirațiile naționale actuale. Evident, Jancsó este convins de legitimitatea proiectului național maghiar și combate pe larg toate aserțiunile istoricilor români care, consideră el, au construit o istorie deformată, cu scopul de a-și susține pretențiile naționale. Dar ceea ce îl motivează în demersul său este să înțeleagă cum s-a ajuns în această situație, de ce gândesc românii altfel decât maghiarii, de ce interpretările istorice ale celor două popoare sunt atât de diferite:

„Istoria celor două rase a fost într-o legătură neîntreruptă de aproximativ șase sute de ani. Avem interese reciproce, pe care le împărtășim, avem și aspirații reciproce, care ne pun uneori în poziții aparent ireconciliabile. Nu numai că trăim în același stat, dar adeseori în aceeași așezare și în aceeași casă. Viața, relațiile cotidiene creează o anumită reciprocitate și comunitate de obiceiuri între noi, dar suntem nevoiți să vedem că idealurile noastre sunt diferite de ale lor, că dorințele noastre sunt diferite, că gândirea și întreaga noastră viață sufletească sunt diferite. Știm că trăim împreună de veacuri, că pământul pe care îl locuim este patria noastră comună, că oasele noastre vor fi acoperite de aceeași țărână, că ogorul își împarte roadele în mod egal, că adevărații noștri prieteni și dușmani sunt aceeași – și totuși simțim că o prăpastie tot mai mare se cascadează între noi, care ne separă și ne înstrăinează. Învățăm la aceeași școală și studiem istoria aceleiași țări și totuși eroii noștri nu sunt ai lor, gloria noastră pricinuieste invidia lor, iar dezastrele noastre sunt prilej de bucurie pentru ei. Cei pe care ei îi respectă ca pe niște eroi sunt răufăcători pentru noi, iar ceea ce ei consideră o faptă măreață este o trădare rușinoasă pentru noi¹⁶”.

Sublinierea destinului comun care lega cele două popoare din patria maghiară era o idee pe care o vehiculasera și intelectualii pașoptiști. Dar sesizarea faptului că între cele două popoare apăruse o falie de asemenea magnitudine, provocată de interpretările diferite ale unor istorii puse în serviciul interesului național, era

¹⁶ Benedek Jancsó, *Szabadságharczunk és a dako-román törekvések*, Lampel Róbert, Budapest, 1895, pp. VIII–IX.

o idee-fortă, pe care puțini autori o vor mai formula cu o asemenea expresivitate. Fără îndoială, sarcina asumată de Jancsó în cărțile sale, cu toată convingerea, era să arate cum funcționa acest mecanism în cazul românesc. Din punctul lui de vedere, românii erau cei care aveau ceva de revendicat și care răstălmăciseră istoria, aducându-ne în această situație. Dar principiile în virtutea cărora funcționa mașinăria de fabricat vise ireconciliabile a naționalismului, după cum se observă din frazele de mai sus, erau comune celor două popoare.

Jancsó nu îi îndeamnă pe cititorii săi la o acțiune isterică, ci, dimpotrivă, la o analiză calmă a cauzelor daco-românismului. Dar ceea ce dorește să evidențieze este că, pur și simplu, românii ne urăsc, ne consideră cotropitori barbari, urmași ai hunilor și calmucilor¹⁷, și că le-ar place, chiar dacă nu ne vine să credem, să ne dea afară din țară! În viziunea lor, Ardealul nu este o patrie comună, ci un pământ românesc, așa după cum spuneau și versurile pretins populare puse de intelectualii români în gura unui ciobănaș iredentist:

„Măi, unguire, măi,
Ce cauți în țara mea?
Țara mea-i română țară,
Du-te dracului afară,
Că cu bine de n-oi vrea
Eu cu sila te voi da¹⁸”.

La 1896 asemenea rânduri puteau să sune revoltător, dar nu neapărat amenințător. Dar la fel după cum însuși Kossuth avertizase, în „scrisoarea Cassandra”, asupra pericolelor care decurgeau din legarea destinului Ungariei de cel al Austriei, Jancsó atrăgea atenția asupra primejdiilor similare izvorâte din năzuințele naționalităților.

Efortul maghiar de documentare cu privire la orientările și statutul românilor a atras și alți autori. În 1908, Barna Endre analizează pe larg situația minorităților din Regatul României, într-un spirit concurențial, ajungând la concluzia că autoritățile românești nu respectau drepturile naționalităților de pe teritoriul lor, în primul rând pe cele ale maghiarilor (sunt amintiți, de pildă, ceangăii), în timp ce românii din Ungaria au parte de un statut cu mult mai bun, în pofida faptului că se auto-victimizează. Peste nici o sută de ani, românii vor relua în oglindă argumentația autorului maghiar: cum este posibil ca ungurii din România să afirme că sunt discriminați, când ei se bucură de toate drepturile, în timp ce românii din Ungaria sunt deznaționalizați! Volumul publicat de Barna era însoțit de o frumoasă hartă a regatului de peste munți, focalizată însă

¹⁷ Idem, *A roman nemzetiségi törekvésék története és jelenlegi állapota*, Lampel Róbert, Budapest, 1896, vol. I, p. 152.

¹⁸ *Ibidem*.

pe conturul unei Români Mari, întinsă de la Nistru până la Tisa, editată de Ministerul Instrucțiunii Publice de la București în anul 1899¹⁹.

Una dintre cele mai elaborate lucrări despre românii ardeleni era un raport confidențial destinat Ministerului de Interne maghiar, care însuma aproape o mie de pagini, deși fusese tipărit în numai 25 de exemplare, în anul 1907, sub semnătura lui Huszár Antal²⁰. Autorul consemna în mod meticolos situația demografică, școlile și așezămintele bisericești, societățile culturale, instituțiile de credit, organele de presă și organizațiile politice ale românilor din Ungaria, date însoțite de însemnări referitoare la funcționarea lor și la activitățile desfășurate.

Lucrarea lui Huszár arăta că statul maghiar lua în serios dezvoltarea românilor și marca debutul unei etape importante în istoria raporturilor imagologice dintre cele două popoare. În condițiile în care Celălalt era perceput ca o amenințare la adresa siguranței naționale, efortul de cunoaștere al acestuia va deveni cu timpul și o afacere de stat. În secolul al XX-lea, mai ales după primul război mondial, diferite agenții oficiale din ambele țări, culminând cu serviciile secrete, se vor implica nu doar în simpla culegere de informații cu privire la statul vecin sau în operațiuni de propagandă, ci chiar în activități cum ar fi scrierea istoriei și construirea unor imagini ale adversarului.

Corbi albi, pițigoi renegați, socialiști, artiști și alți iubitori de români

O categorie aparte de formatori ai imaginilor despre români din perioada dualistă este reprezentată de autorii ieșiți din rândurile acestora care scriu pentru publicul maghiar și din interiorul culturii maghiare, dar care își devoalează identitatea românească, precum și poziții specifice legate de această calitate²¹. Cel mai cunoscut a fost Moldován Gergely, titular al catedrei de limba română de la Universitatea din Cluj începând cu anul 1886. Acesta scrie de pe pozițiile unui cetățean maghiar de limbă română, încercând să promoveze în rândurile conaționaliilor săi principiile statului dualist, pledând mereu pentru buna înțelegere dintre cele două popoare, pentru loialitatea față de patria maghiară, dar și pentru îmbunătățirea situației conaționaliilor săi, în cadrele politice existente. Păstrarea individualității etnico-lingvistice, promovarea folclorului

¹⁹ Endre Barna, *România nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok. Dáko-România hivatalos térképével*, Ellenzék, Kolozsvár, 1908.

²⁰ Antal Huszár, *A magyarországi románok. Bizalmas használatra*, Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1907. Anul următor va apare și o ediție destinată publicului, Veritas, *A magyarországi románok egyházi iskolai, közművelődési, közigazgatási intézményeinek és mozgalmainak ismertetése*, Uránia, Budapest, 1908.

²¹ Vezi János Márk, *A magyar és román, A „Szabadsajtó” Gyorsajátóján*, Szatmár, 1881, analizat în Rus, *Imaginea românilor*, pp. 281–283.

și a literaturii culte românești, ba chiar și popularizarea acestora în rândurile maghiarilor sunt alte obiective pentru care militează Moldován și care, în opinia lui, pot fi urmărite foarte bine în cadrul Ungariei dualiste.

La el ca Jancsó, Moldován arată că românii și maghiarii împărtășesc prejudecăți severe unii față de alții, dar că acestea ar trebui combătute, atât cu mijloacele educației, cât și printr-un tratament cât mai echitabil la adresa românilor, din partea autorităților Ungariei. Pe de altă parte, toate statele au dreptul să își apere ordinea constituțională și să îi reprime pe cei care nu o respectă²². Dar în regatul maghiar românii ar trebui să ocupe funcții publice într-un număr mult mai mare, legea electorală ar trebui modificată în favoarea acestora, iar condițiile materiale ale românilor ardeleni ar trebui îmbunătățite, deoarece, crede profesorul clujean, „pentru intelectualitatea română chestiunea națională nu este decât o problemă de pâine și carne”. Rezolvarea acestor probleme ar fi de natură să dezamorseze și nemulțumirile exprimate de politicienii români radicali. Dar oare guvernării maghiari sunt dispuși să ofere aceste concesi²³?

Profesorul își exprima îndoiala în privința respectivă, temându-se că tendințele existente ar putea periclita viitorul celor două popoare. E greu de judecat, din perspectivă istorică, dacă acest viitor urma să fie periclitat sau luminos. În ceea ce-l privește pe fostul rector al universității regale, cert este doar faptul că din 1919 își va pierde postul său la catedră, rămânând să moară în orașul scăldat de valurile aurii ale Someșului (unde totul era roșu-alb-verde, după cum spunea cel mai popular refren din *Contesa Marița*), ca un membru al comunității maghiare de aici, sub noua stăpânire românească.

Majoritatea intelectualilor români l-au considerat pe Grigore Moldovan un renegat, un trădător al cauzei naționale. Dar, obiectiv vorbind și orice definiție am da termenilor respectivi, aceasta nu era o apreciere corectă. Intelectualul clujean nu era decât un român care își recunoștea și chiar își etala apartenența la naționalitatea în care se născuse²⁴, înțelegând însă relațiile dintre conaționalii săi și statul maghiar într-o manieră care diferea în raport cu narațiunea românească dominantă.

Dacă Moldován era un pițigoi²⁵ român rătăcit printre maghiari, politicianul Mocsáry Lajos (Ludovic Mocsáriul, pentru maghiarii care ridiculizau opțiunea sa politică de necrezut), președinte și fondator al Partidului Independenței,

²² Gergely Moldován, *Magyarok, románok (a nemzetiségi ügy kritikája)*, Gombos és Sztupjár, Kolozsvár, 1894, pp. 101–102, 124.

²³ *Ibidem*.

²⁴ Vezi Tímea Berki, „From Grigore Moldovan to Moldován Gergely. A Career in Homeland”, în *Acta Universitatis Sapientiae*, 3, 2, 2011, pp. 156–166.

²⁵ Vezi Moldován, *Magyarok, románok*, p. 102.

va rămâne cunoscut în istoria Ungariei dualiste în calitatea sa de „corb alb” unguresc, prieten, apărător și în final deputat al românilor²⁶.

Tocmai pentru că era un continuator fidel al liniei kossuthiste, Mocsáry învățase lecția revoluției și credea că supraviețuirea Ungariei nu era posibilă decât printr-o împăcare cu naționalitățile. Nu puteai să te lupți în același timp și cu dinastia, și cu popoarele pe care se sprijiniseră Habsburgii la 1848. Dar această poziționare tactică era legitimată în cazul său printr-un atașament ideologic sincer și convingător. Așa era frumos și corect, credea Mocsáry, deoarece:

„Libertatea poate fi atinsă [numai] fără subjugarea sau limitarea altora, Mai mult, garanția libertății unei națiuni este libertatea celorlalte națiuni, libertatea generală. Civilizația este opusul cuceririi și genocidului²⁷”.

Mocsáry pleda pentru aplicarea riguroasă a legii naționalităților din 1868, sprijinirea învățământului în limbile materne și folosirea acestora în administrația locală și în justiție, chiar dacă, la nivel central, maghiara rămânea singura limbă oficială. Dar pentru ca naționalitățile să fie alături de maghiari, nu era suficient să acorzi celor care făceau parte din rândurile lor („persoane aparținând minorităților naționale”, în limbajul juridic de astăzi al Uniunii Europene) drepturi politice și economice individuale. Dacă vrei ca românii, sârbii sau slovacii să te sprijine, trebuie să le respecti individualitatea națională și să le permiți să se dezvolte în calitatea lor de comunități naționale.

Cel mai caracteristic aspect al activității sale era combaterea vehementă a politicii de maghiarizare. Discursurile sale pe această temă provocau indignarea colegilor din parlament, deoarece maghiarizarea era un element fundamental al retoricii naționaliste. Susținând ritos politicile de această natură, deputații își afirmau utilitatea de apărători ai patriei maghiare. Că inamicii iredentiști din tabăra naționalităților erau împotriva – era în ordinea firească a lucrurilor. Dar ca un politician maghiar să facă așa ceva, era inacceptabil!

În mod simetric, dacă aceste luări de poziție îl vor transforma într-un trădător indezirabil al patriei maghiare, respins chiar și de partidul pe care îl fondase, ele îi vor asigura o popularitate deosebită în rândul românilor. Micul triumf al alegerii sale ca deputat în parlamentul Ungariei, în unanimitate, de către cei cinci mii de alegători români ai unei circumscripții din Banatul Montan, era o recunoaștere a acestei poziții speciale. Chiar dacă în calitate de politician de orientare kossuthistă reprezenta o tendință ce lăsase amintiri neplăcute în memoria românilor, el va fi acceptat de către românii cei mai naționaliști din toată monarhia, pentru că era un maghiar altfel decât ceilalți! Să ne imaginăm

²⁶ István Csucsuj, *Vocația libertății. Lajos Mocsáry și românii*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 1994.

²⁷ Citat de Cosmin Popa, în <https://www.oszuta.ro/productii/razboiul-in-istorie/mocsary-lajos-1826-1916/>, accesat în 31.01.2023.

pentru comparație, în zilele noastre, un politician PSD din Buzău sau din Giurgiu, candidând pe listele unui partid autonomist din Secuime și ales cu mare entuziasm, de un electorat încrezător că acesta va manifesta toată înțelegerea pentru aspirațiile naționale ale fraților maghiari! Cam așa ceva s-a întâmplat în 1888, la Caransebeș!

Nu este surprinzător faptul că Mocsáry a devenit ulterior un simbol al înțelegerii româno-maghiare, utilizat de cei care vor promova o asemenea tendință în posteritate, așa cum a fost cazul istoriografiei din Ungaria, în primele decenii ale regimului comunist. În ultimii ani, portalul clujean *Corbii Albi*, care și-a propus să construiască punți de contact între românii și maghiarii din România, a preluat în titulatura sa porecla inspirată atribuită odinioară lui Mocsáry de jurnaliștii de la *Gazeta Transilvaniei*.

Mocsáry nu era însă un corb singular. Deși nu erau foarte frecvente, atitudinile filo-românești radicale exprimate în diverse medii maghiare îi ajutau pe cei care le profesau să se distanțeze de discursul naționalist oficial. Solymosi Elek, un actor de origine ardeleană cu variate preocupări intelectuale, scria într-un articol din 1905, dedicat problemei românești:

„În ce mă privește, în trecut nu am făcut altceva decât să-i fi iubit pe români. I-am iubit sincer: fiecare slovă, fiecare faptă, fiecare gând al meu iradiau de iubire. Și cum altfel? În 1848, un țăran ungar care locuia față-n față cu noi, Székely István, a vrut să-l omoare pe tatăl meu, deși tata i-a făcut numai bine; atunci viața i-a salvat-o un rânduș român, Ciungan Todor, deși tata nu i-a făcut niciodată vreun bine [...] Istoria luptelor naționale maghiare ne învață că un cuvânt blând, o caldă strângere de mână și manifestarea sinceră a dragostei de frate vor găsi oricând cale mai sigură spre inimi, decât o întreagă bibliotecă de adevăruri academice. Urmează de aici că societatea maghiară trebuie să-l iubească pe românul vrednic de dragoste tot așa cum îndrăgește un om pe un altul²⁸”.

În publicațiile socialiste, ca și în cercurile artistice moderniste și cosmopolite, mai ales după 1900, românii se bucurau de aprecieri pozitive, fie ca tovarăși în lupta de clasă, fie ca exponenți ai creației estetice, solidarități care traversau barierele dintre neamuri. Fraternitatea dintre popoare, cultivată cu o generație în urmă de emigranții pașoptiști, rămânea în continuare o temă fundamentală a oricărei atitudini care se dorea progresistă. În principiu, un ungar cu concepții progresiste și democratice trebuia să fie de partea naționalităților, și nu împotriva acestora, așa cum se situa establishment-ul reacționar al Ungariei dualiste.

Sociologul Jászi Oszkár, care ataca de la stânga regimul politic din Austro-Ungaria și apăra cauza naționalităților, deplângea în 1910 întemnițarea

²⁸ Károly Köllő, *Confluente literare. Studii de literatură comparată româno-maghiară*, Kriterion, București, 1993, p. 175.

pentru delikte de presă a poetului și publicistului Octavian Goga, comentând ironic: „Acest nemernic trădător de patrie a tradus românește cu neasemănat succes *Tragedia omului* a lui Madách²⁹.” Împrejurarea că un militant și poet naționalist român de talia lui Goga era interesat de literatura maghiară și cultiva relații de prietenie cu cel mai important poet maghiar al vremii, Ady Endre, contribuia la construirea unei mitologii a raporturilor amicale dintre cele două popoare. În pofida faptului că ambii scriitori erau devotați crezului lor național, valorile general-umane, arta și prețuirea reciprocă, îi ajutau să depășească divergențele de factură naționalistă. Prietenia dintre un scriitor român și unul maghiar sau traducerile literare din cele două limbi erau scoase în evidență, în comparație cu cele care priveau alți parteneri străini, tocmai pentru că erau valorizate ca modalități elevate de depășire a conflictului istoric dintre două popoare. În mod evident, Ungaria dualistă oferea cadrul cultural și lingvistic necesar pentru asemenea contacte, iar scriitorii români ardeleni de talia lui Coșbuc, Goga sau Emil Isac au tradus în limba română opere importante ale literaturii maghiare, în timp ce alții, ca Rebreanu, chiar au debutat în limba maghiară, cu creații originale.

Teoriile rasiale: știința dovedește superioritatea maghiară!

Dar idealurile de factură umanistă, potrivit cărora toți oamenii de pe lume – așadar și românii – sunt deopotrivă de minunați și merită să se iubească unii pe alții, erau contrazise în aceiași ani de *teoriile rasiale*. Acestea afirmau că omenirea e împărțită în mod natural în rase cu trăsături specifice, care se luptă între ele pentru supraviețuire și dominație, asemenea speciilor animale din jungla lumii biologice. Aprecierile elogioase despre talentul poezilor români puteau fi auzite mai ales în cafenelele îmbâcsite de fum care adăposteau boema orădeană sau budapestană. Dar pe coridoarele Academiei, savanții cu greutate ai vremii purtau în servietele lor scrieri care evidențiau cu totul altceva.

După cum a arătat Marius Turda, exegetul consacrat al acestor aspecte³⁰, teoria superiorității naționale a maghiarilor a îmbrăcat mai întâi forme culturale și istorice, izvorâte din tradiția liberalismului maghiar. Proiectul politic al statului național maghiar se baza pe ideea că, de-a lungul istoriei, realizările națiunii maghiare au fost superioare în raport cu cele ale popoarelor din jur, iar cultura căreia i-a dat naștere a fost mult mai avansată. Etnograful Hunfalvi Pál,

²⁹ Mircea Popa, *Apropieri literare și culturale româno-maghiare*, Dacia, Cluj, 1998, p. 121.

³⁰ Marius Turda, *The idea of national superiority in Central Europe, 1880–1918*, Edwin Mellen Press, Lewiston–Queenston–Lampeter, 2004; idem, *“Blood and homeland”. Eugenics and racial nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940*, CEU Press, Budapest–New York, 2007; idem, *Eugenics and nation in early 20th century Hungary*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2014.

autorul unor lucrări importante despre originea și istoria românilor, combătute cu vehemență la Iași sau la București, considera că aceștia sunt „exotici” și „primitivi”³¹, spre deosebire de maghiarii care au creat civilizația modernă în Ungaria.

Nu era greu să aduci argumente că maghiarii, care propășeau sub cupola strălucitoare a dualismului și își celebrau în mod fastuos în 1896 istoria lor milenară, în splendida capitală reedificată acum pe ambele maluri ale Dunării, erau net superiori sub aspect politic, economic, social sau cultural, în raport cu românii, sârbii sau slovacii care își duceau existența lor etnografică în satele de la periferia Bazinului Carpatic. Dar această superioritate putea să fie socotită totuși una conjuncturală, rod al unor evoluții istorice avantajoase, pe care alții le considerau discutabile. Românii, de exemplu, au pretins întotdeauna că nu sunt cu nimic mai prejos decât unghurii, dimpotrivă, au afirmat că le sunt superiori, grație originii latine, ca și datorită unui ascendent moral, derivat din condiția lor de victime inocente ale tiraniei feudale.

În aceste condiții, identificarea unui criteriu solid în baza căruia să poți afirma că superioritatea națională este de fapt o trăsătură esențială și imuabilă constituia o sarcină atrăgătoare, inclusiv pentru intelectualii maghiari. În epoca pozitivistă, științele tari, bazate pe observație directă, măsurători și experimente, au fost chemate să rezolve această problemă, pe care controversele istorice și filologice de până atunci nu reușiseră să o soluționeze în mod satisfăcător. Fiind vorba totuși despre oameni, matematica, fizica sau chimia nu erau concludente, așa că singura disciplină care putea oferi un răspuns într-o asemenea chestiune a fost biologia, ale cărei principii evoluționiste fuseseră aplicate de filosoful englez Herbert Spencer în domeniul vieții sociale. Teoriile rasiale, bazate pe autoritatea irefutabilă a Științei, cele care mai târziu au făcut posibil și Holocaustul, vor fi utilizate de savanții maghiari, pe urmele confracțiilor britanici și germani, pentru a justifica supremația națiunii maghiare (transformată acum în „rasă”), între hotarele Ungariei dualiste.

Beksics Gusztáv a fost un autor care a deplasat discuția despre raporturile dintre maghiari și români pe terenul considerațiilor rasiale. Românii erau considerați „o rasă inferioară”, deoarece ei se aflau încă într-un stadiu mai puțin avansat al evoluției istorice. Ca urmare, maghiarii, care ajunseseră deja în acea fază superioară a dezvoltării în care o națiune este conștientă de imperativul conservării sale rasiale, erau în poziția de a-i asimila pe români, în mod inevitabil³². Dar lupta de rasă, conceptualizată în prelungirea teoriilor liberale ale superiorității culturale, se ducea totuși pe terenul civilizației, iar metodele urmau să fie benigne, chiar dacă deznodământul conflictului era previzibil:

³¹ Idem, *Ideea de superioritate națională în Imperiul Austro-Ungar*, Argonaut, Cluj, 2016, p. 101.

³² *Ibidem*, pp. 122–123.

„Lupta va continua între cele două rase, iar maghiarii nu vor folosi arme ale violenței și ale opresiunii; ei vor recurge la metodele cele mai pacifiste și mai benefice, cele ale civilizației³³”.

Beksics nu era Himmler, iar rasismul de cabinet al burghezilor maghiari din *La Belle Époque* era cu totul altceva în comparație cu violența SS-ului sau a Crucilor cu Săgeți. Ceva aveau totuși în comun: credința că știința însăși susține valabilitatea opiniilor lor.

Interesante sunt considerațiile lui Beksics despre rolul femeilor în competiția rasială, deoarece conduita lor reproductivă era un element decisiv într-o luptă de natură biologică. Viziunile romantice de altădată, referitoare la frumusețea și naturalețea românelor, sunt încorporate într-o analiză „rasială”, care, acum, se dorește a fi cât mai rece și mai detașată, absolut obiectivă; regăsim în rândurile de mai jos aceeași neutralitate științifică pe care o afișa și Slavici în studiile sale despre maghiari, o morgă retorică menită să garanteze seriozitatea acestor demersuri:

„Femeia română este un rival vrednic de femeia maghiară. În frumusețea lor și dragostea pentru rasă, [...] ambele merită calitățile pe care le au; iar în ceea ce privește iubirea pentru rasă – luând în considerare temperamentul ei agil care evocă originile sale sud-romane și slave –, femeia română o precede chiar pe cea maghiară. Această vivacitate a temperamentului reprezintă pentru femeia română un avantaj, dar și un inconvenient. Ea este capabilă de o dragoste pătimășă, respectiv de o ură arzătoare, care îi conferă o forță considerabilă în lupta raselor³⁴”.

Dacă lăsăm la o parte clișeele transparente de gen (patima excesivă atribuită sentimentului feminin, suprapusă peste caracterul meridional), observăm că o vreme nici nu ne dăm seama „cu cine ține”, de fapt, teoreticianul maghiar. Aceasta până când lucrurile nu sunt puse la punct, în cele din urmă, în sensul inevitabil al demonstrației sale cu privire la superioritatea rasială maghiară, o luptă deplasată în mod paradoxal din patul conjugal pe același teren al civilizației și chiar al „orizontului european”:

„Dragostea de rasă oprește femeia română să ia drumul culturii și al civilizației. Cultul ei față de rasă este, de fapt, un obstacol major pentru dezvoltarea intelectuală. În schimb, femeia maghiară, iubindu-și rasa și patria, trăiește într-o atmosferă și într-un orizont european³⁵”.

Deși la prima vedere teoriile rasiale păreau să fie „știință”, adevărul este că pe baza unor asemenea idei, niște speculații lipsite uneori de orice noimă

³³ *Ibidem*, p. 125.

³⁴ *Ibidem*, p. 127.

³⁵ *Ibidem*, pp. 127–128.

și consecvență logică, puteai să spui de fapt aproape orice. Ca urmare, autorii români vor folosi și ei din plin argumentația de factură rasială, pentru a dovedi, de data aceasta, că maghiarii sunt cei care nu aveau dreptate. O asemenea terminologie a fost utilizată în studiile despre maghiari ale lui Slavici sau Xenopol. În proximitatea imediată a mediului cultural maghiar și german se va afirma Aurel C. Popovici, cel mai cunoscut autor român care a vehiculat teoriile rasiale în sprijinul revendicărilor românești, dar și în replică la aserțiunile confrăților maghiari:

„Maghiarii sunt o rasă mongoloidă. Ei se încrucișează mai ales cu evreii, deci cu semiții. Pe deasupra își propun să mai absoarbă mase enorme de indo-germani! Chiar dacă deosebirea de rase nu ar fi atât de mare, o asemenea încrucișare, în astfel de condiții, va duce, evident, la degenerarea tuturor acestor rase³⁶”.

Pe lângă stereotipul originii mongole, vehiculat de mai bine de cincizeci de ani, Popovici aducea acum argumentele precise ale științei germane: forma craniilor, culoarea ochilor și a părului, alăturate curățeniei sufletești de factură romantică, pledau pentru excelența rasială a românilor:

„Mulți români au cel puțin unul, dacă nu mai multe, din semnele exterioare ale «rasei europene de Nord», cum zice antropologia modernă: fie că sunt înalți «ca brazilii» și spătoși, fie că au capul lungueț sau fruntea lată, fie că părul bălan sau «bălăior» (sau măcar barba), fie că ochii albaștri (sau verzui) sau pielea albă ca laptele, sau sufletul dintr-o bucată, ceea ce este mai hotărâtor [...] Iar în special în ceea ce privește rasa germanică [...], este importantă pentru întreaga rasă latină de azi, deci și pentru noi, românii. Căci oricât de romanice ar fi, fiecare din aceste popoare a avut întotdeauna și are și sânge germanic în venele sale. Măcar de ar avea cât trebuie!³⁷”.

Examenul rasial al celor două popoare evidențiază degenerarea semită, în cazul maghiarilor, și superioritatea ariană, în ceea ce-i privea pe competitorii acestora. *Mein Kampf* nu era scrisă încă, dar Popovici îi situase deja pe români de partea cea bună a geografiei rasiale. Și cu toate acestea, în 1940, Hitler le va da dreptate ungurilor! Un exemplu care dovedea că teoriile rasiale nu făceau altceva decât să legitimizeze niște raporturi de putere, o situație bine evidențiată de modul în care maghiarii le-au folosit pentru a susține cu argumente suplimentare imaginea consolidată a superiorității lor naționale.

***

Cele două veacuri ale modernității, secolele XVIII–XIX, răstimp în care maghiarii și românii cu care conviețuiau au trăit totuși sub sceptrul dinastiei de Habsburg, au dat naștere și conflictului național care îi va opune, inclusiv în

³⁶ *Ibidem*, p. 151.

³⁷ *Ibidem*, pp. 154–155.

secolul care va urma. Procesul lent de disoluție a Vechiului Regim, a loialităților și structurilor sociale premoderne, a durat până la 1918 și, nu întâmplător, abia după prăbușirea venerabilei monarhii româniei și maghiarii au rămas cu adevărat față în față și au tranșat într-o manieră radicală problema segregării politice a celor două națiuni. Până la acea dată, într-o formă sau alta, imperiul i-a menținut totuși, de bine, de rău, laolaltă. Pe de altă parte, în acest răstimp, chiar dacă politicienii maghiari au încercat să dizolve Transilvania în tiparele unui proiect național ultramodern, după modelul Marii Națiuni franceze, comunitățile din Ardeal, nobili și orașeni maghiari, țărâtime și intelighenție românească, burghezi sași, țărani secui, evrei tradiționaliști, țigani „corturari” etc. etc., o mai scâldaseră cumva, în fața presiunilor politico-naționale, într-o lume segmentată social și cultural care evoca mai curând un oraș otoman împărțit în millet-uri și mahalale, decât un melting-pot al noii lumi industrializate.

La Timișoara, de pildă, românii trăiau în Mehala lor, al cărei nume mai amintea încă stăpânirea turcească, nemții în Cetate, sârbii în Fabricul vechi, șvabi, unguri, sârbi, evrei sau români prin Elisabetin sau Iosefin și, evident, niciunii nu puteau să fie nici majoritari, nici minoritari, în aceste condiții. Ne putem imagina poliglosia din piețele în care precupeții și mușteriii lor își negociau bunurile materiale ale vieții lor cotidiene, amestecându-și vorbele, straiiele, glumele și stilul de viață. Până și într-un sat ca Șiria lui Slavici țărăncile își dădeau plozii să dea bună ziua în trei limbi diferite și să ofere bucata cea mai mare de pâine Celuilalt, pentru că așa se cuvine! Era destul de greu să înregimentezi această lume peștriță în conflictele politico-naționale, care, nu întâmplător, au fost întotdeauna mai puțin stridente în orașul de pe Bega.

Dar lucrurile nu stăteau foarte diferit nici în Aradul în care populația maghiară majoritară trăia alături de o comunitate românească mai restrânsă, dar foarte dinamică, învecinată la rândul ei cu o comunitate sârbă pe care o înglobase parțial, de-a lungul uliței care despărțea monumentală Catedrală ortodoxă românească de mai vechea biserică din Piața sârbească; în Oradea, cu noua ei burghezie maghiarofonă de origine evreiască; sau chiar în Clujul în care 80% dintre locuitori erau maghiari, dar unde mânășturenii sau felecianii coborau cu căruțele lor pe Calea Moșilor sau Calea Turzii, ca să-și vândă ciuberele între zidurile acum demolate ale vechii cetăți, alături de hoștezeni sau de lumea muncitorească mai amestecată care trăia în casele modeste din zona gării; ori în Sibiu în care sașii se zăvorau altădată în spatele porților și privilegiilor lor, dar în care români ortodocși, descinși de la stânilor din Mărginime și intrați acum în rândurile domnilor, se așezau în număr tot mai mare pe ulițele din jurul Mitropoliei. Să-i mai amintim pe romii de la marginile tuturor acestor orașe, dar și ale satelor mai bogate, care se țineau după români, sași sau unguri, vânzându-le câte o lingură de lemn și vorbindu-le întotdeauna limba, păstrân-

du-și identitatea socială inconfundabilă, declinată însă în calitate de „țigani români” sau „țigani unguri”.

Chiar făcând abstracție de toți cei care îi înconjurau și printre care se pierdeau uneori, oare chiar erau atât de români sau atât de maghiari toți acești indivizi, însumați în milioanele cu care jonglau politicienii și revoluționarii atunci când își elaborau planurile lor? Oare toți se reduceau la petele de culoare intensă care delimitau naționalitățile pe hărțile „etnice” desenate de geografi, cu scopul de a contura hotarele sacre ale patriei și ale națiunii? Toți erau „români verzi” sau „unguri curați”, deși nimănui nu i-ar fi trecut prin minte să aplice asemenea etichete purificatoare până când construcția națională nu le-a cerut tuturor, în mod imperativ, să clarifice aceste lucruri?

La 1848, doi mărunți funcționari aflați de partea revoluției maghiare, „Petru Pintye” și „Theodor Török”, erau prinși de români din tabăra imperială și probabil siliți să semneze o declarație de loialitate, redată și în română, și în maghiară:

„Subscrisul mărturisesc ca român cum că fiind în orice societate de alte neamuri, a mă mărturisi de român nu mă voi sfii, cu atât mai vârtos fiindcă cu prilejul dezarmării ungarilor, ca ungar prins fiind, a mă recunoaște ca român n-am voit până a da această mărturisire³⁸”.

Ce erau ei? Unguri care se dădeau români? Români care cu o zi înainte fuseseră unguri? Cu siguranță nici lor nu le era foarte clar. Doar conceptele teoretice contemporane de „identitate multiplă” sau de „indiferență națională” pot, eventual, să mai aproximeze pentru noi câte ceva din ceea ce era în capul lor. Revoluția însă i-a somat să se lămurească!

În hărmălaia polifonică și multiculturală pe care am evocat-o mai sus, ursitoarele celor două surori s-au străduit să le hărăzească noua lor identitate națională, în timp ce ultima sosită la petrecere – și care se numea, probabil, Transilvania – le-a blestemat să se certe pe vecie. Istoria scrisă cu majuscule a stabilit că după un conflict care s-a numit Marele Război, într-o Mare Adunare desfășurată la Alba Iulia, s-a înfăptuit o Mare Unire, care a edificat o Românie Mare, în detrimentul unei Ungarii care fusese și ea, în mod evident, cât se poate de Mare. Iar cei mici se vor topi între aceste contururi uriașe, înrolați în batalioanele române care au trecut Carpații sau într-o unitate botezată acum, tot cu majuscule, Divizia Secuiască, în loc să poarte un număr oarecare.

Deși procesul care le-a dat naștere a durat aproape două sute de ani, unele transformări de această natură păreau să se fi petrecut peste noapte, deoarece războiul nu numai că a accelerat aceste evoluții, dar uneori a turnat și picătura

³⁸ Sorin Mitu, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997, pp. 249–250.

care a provocat transformarea calitativă. Tinerii intelectuali români care, asemenea lui Apostol Bologa, personajul ficțional al lui Liviu Rebreanu, se înrolaseră totuși ca voluntari în armata imperială în 1914, și care vor mai fi în viață peste patru ani, vor ajunge comandanți de gărzii naționale românești în 1918. Iar adversarii lor, foștii camarazi din armata imperială, vor conduce gărzile naționale ungurești, la Cluj sau în Secuime. Oare ce-ar fi fost dacă războiul care precipitase toate aceste lucruri nu ar fi fost purtat, pierdut și câștigat de niște Mari Puteri îndepărtate, cum erau Franța, Marea Britanie, Germania sau Statele Unite? Oare ar fi continuat să se măcelărească între ei, așa cum începuseră să o facă în câteva incidente de la începutul anului 1919? Sau, poate, cine știe, nici nu ar mai fi ajuns să pună mâna pe armă, unul împotriva celuilalt, așa cum trăiseră de altfel, timp de aproape o mie de ani, majoritatea strămoșilor lor.

Istoria cu majusculă a stabilit că până la 1918 Transilvania a fost a ungarilor (deși trebuia să fie de fapt a românilor, după cum pretindeau istoricii acestora), iar începând cu anul următor a fost a românilor (ceea ce era injust, afirmau de data aceasta istoricii maghiari). Dacă viața celor două comunități s-ar fi limitat la aceste aspecte, atât românii, mai întâi, cât și ungurii, după aceea, ar fi trebuit fie să se sinucidă în grup, fie să sară la gâtul celuilalt, fie, cel puțin, să jelească la nesfârșit, în fiecare casă, așa cum spuneau poeziile lui Goga. Dar oamenii au supraviețuit, ba chiar au progresat și au prosperat, reușind adeseori să facă acest lucru împreună, români și maghiari, deoarece viețile lor nu se reduceau la identificarea cu națiunea și la militantismul național³⁹.

Bibliografie

Surse editate. Lucrări cu caracter general și special

- Barna, Endre, *România nemzetiségi politikája és az oláhajkú magyar polgárok. Dáko-România hivatalos térképével*, Ellenzék, Kolozsvár, 1908.
- Benedek, Jancsó, *Szabadságharczunk és a dako-román törekvések*, Lampel Róbert, Budapest, 1895.
- Benedek, Jancsó, *A roman nemzetiségi törekvések története és jelenlegi állapota*, vol. I–II, Lampel Róbert, Budapest, 1896–1899.
- Berki, Tímea, „From Grigore Moldovan to Moldován Gergely. A Career in Homeland”, în *Acta Universitatis Sapientiae*, 3, 2, 2011, pp. 156–166.
- Blomqvist, Anders E. B., *Economic Nationalizing in the Ethnic Borderlands of Hungary and Romania. Inclusion, Exclusion and Annihilation in Szatmár/Satu-Mare. 1867–1944*, Stockholm University, Stockholm, 2014.

³⁹ Acest studiu a fost realizat cu sprijinul UEFISCDI, în cadrul proiectului de cercetare *Românii despre maghiari, maghiarii despre români: două secole de oglindire reciprocă (1789–2007)*, cod PN-III-P4-PCE-2021–0262.

- Borsi-Kálmán, Béla, *Hungarian Exiles and the Romanian National Movement, 1849–1867*, Columbia University Press, Boulder, 1991.
- Borsi-Kálmán, Béla, *Liaisons risquées. Hongrois et Roumains aux XIXe et XXe siècles*, Jelenkor, Pécs, 1999.
- Borsi-Kálmán, Béla, *Au berceau de la nation roumaine moderne / Dans le miroir hongrois. Essais pour servir à l'histoire des rapports hungaro-roumains aux XIXe et XXe siècles*, Éditions des archives contemporaines, Paris, 2018.
- Csucsuja, István, *Vocația libertății. Lajos Mocsáry și românii*, Presa Universitară Clujeană, Cluj, 1994.
- Dumitran, Ana, Gudor, Botond, Dănilă, Nicolae, *Relații interconfesionale româno-maghiare în Transilvania (mijlocul secolului XVI – primele decenii ale secolului XVIII). Román-magyar felekezeti közti kapcsolatok Erdélyben (a XVI. század közepe – a XVIII. század első évtizedei között)*, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia/Gyulafehérvár, 2000.
- Georgescu, Ioan, *George Pop de Băsești. 60 de ani din luptele naționale ale românilor transilvăneni*, Ed. Asociației Culturale „Astra”, Oradea, 1935.
- Hegedűs, Nicoleta, *Imaginea maghiarilor în cultura românească din Transilvania (1867–1918)*, vol. I–II, Argonaut, Cluj, 2012.
- Huszár, Antal, *A magyarországi románok. Bizalmas használatra*, Magyar Királyi Állami Nyomda, Budapest, 1907.
- Kemény, István, „Fekete könyv. Br. Kemény István emlékiratai 1848–49 ben”, in *Történelmi Lapok*, 1876, nr. 48–53.
- Kogălniceanu, Vasile, *Acte și documente relative la unirea Ungariei cu România și la alianța ungarilor cu românii în contra Austriei în 1859*, Thoma Basilescu, București, 1895.
- Kossuth, Lajos, „Magyarország népeihez”, in *Nemzeti (Politikai Hírlap)*, I, 1848, nr. 195.
- Köllő, Károly, *Confluente literare. Studii de literatură comparată româno-maghiară*, Kriterion, București, 1993.
- Márk, János, *A magyar és román*, A „Szabadsajtó” Gyorssajtóján, Szatmár, 1881.
- Mitu, Sorin, *Geneza identității naționale la românii ardeleni*, Humanitas, București, 1997.
- Moldován, Gergely, *Magyarok, románok (a nemzetiségi ügy kritikája)*, Gombos és Sztupjár, Kolozsvár, 1894.
- Papiu, Ilarian, Alesandru, *Antologie*, Ed. Științifică și Enciclopedică, București, 1981.
- Părăianu, Răzvan, *Octavian Goga. Sacerdote of the Nation. Revisiting the Romanian National Idea*, Argonaut, Cluj, 2018.
- Popa, Mircea, *Apropieri literare și culturale româno-maghiare*, Dacia, Cluj, 1998.
- Rus, Valer, *Imaginea românilor în cultura maghiară transilvăneană în a doua jumătate a secolului al XIX-lea*, Teză de doctorat, Universitatea „Babeș-Bolyai”, Cluj, 2008.
- Sever, Axente, *Răspuns la „Cartea Neagră”*, A. Mureșanu, Brașov, 1896.
- Turda, Marius, *The idea of national superiority in Central Europe, 1880–1918*, Edwin Mellen Press, Lewiston–Queenston–Lampeter, 2004.

- Turda, Marius, *“Blood and homeland”. Eugenics and racial nationalism in Central and Southeast Europe, 1900–1940*, CEU Press, Budapest–New York, 2007.
- Turda, Marius, *Eugenics and nation in early 20th century Hungary*, Palgrave Macmillan, Houndmills, Basingstoke, Hampshire, 2014.
- Turda, Marius, *Ideea de superioritate națională în Imperiul Austro-Ungar*, Argonaut, Cluj, 2016.
- Veritas, *A magyarországi románok egyházi iskolai, közművelődési, közigazgatási intézményeinek és mozgalmainak ismertetése*, Uránia, Budapest, 1908.